*Anna Monika Kruk**

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

ZATRUDNIENIE SOCJALNE W OPARCIU O WYBRANE KONCEPCJE SPOŁECZNO-ORGANIZACYJNE

(PRZYCZYNEK DO SOCJOLOGII PRACY SOCJALNEJ)

1. Wprowadzenie do teoretycznej implikacji zatrudnienia socjalnego

Organizacje zatrudnienia socjalnego już od kilku lat funkcjonują w polskiej, a od kilkunastu lat w europejskiej rzeczywistości gospodarczo-społecznej. Do tej pory w światowej literaturze przedmiotu nie sformułowano zwartych i konstruktywnych założeń teoretycznych, dotyczących funkcjonowania tego typu podmiotów formalno-prawnych. Oczywiście istnieją liczne, rozproszone badania, w większości o charakterze lokalnym i regionalnym, dotyczące podmiotów, które w różnych krajach mają nieco odmienne nazwy, funkcjonują na innych zasadach prawnych niż w Polsce. Znaczna część prac teoretycznych, które na ten temat powstały, ma charakter poradnikowy, większość analizuje kwestię podmiotów zatrudnienia socjalnego z punktu widzenia ekonomii społecznej, czy w szerszym kontekście polityki społecznej¹. O tyle, o ile teoria polityki społecznej, będącej

* ANNA MONIKA KRUK – doktor nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii, ze specjalnością naukową: zarządzanie przedsiębiorstwem oraz od 2006 roku zastępca dyrektora ds. organizacyjnych w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Pracy Socjalnej Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Aktualnie pracuje na stanowisku starszego wykładowcy w Zakładzie Polityki Społecznej i Pracy Socjalnej. Jest autorką dwóch samodzielnych monografii, pod jej współkierownictwem wydano również materiały konferencyjne ogólnopolskich konferencji mieszczących się w obszarze polityki społecznej i administracji publicznej. Pozostałe prace naukowe i opracowania wpisują się między innymi w nurt organizacyjny polskiej teorii pomocy społecznej.

¹ Informacje na temat koncepcji zatrudnienia socjalnego czytelnik może znaleźć przykładowo w moim rozdziale pracy zbiorowej: A. M. Kruk, *Zatrudnienie socjalne – instrument wsparcia ekonomiczno-społecznego*

w Polsce na pograniczu dwóch dyscyplin: nauk o polityce i socjologii, ma bardzo duże tradycje i wiele naukowych dokonań, ekonomia społeczna jest traktowana głównie jako część polityki społecznej, a jej podmioty jako instrumenty instytucjonalne polityki społecznej państwa². Celem niniejszego tekstu jest próba analizy teoretycznej zatrudnienia socjalnego z punktu widzenia dwóch subdyscyplin socjologii, głównie w odniesieniu do socjologii pracy oraz pracy socjalnej.

Teoria zatrudnienia socjalnego może być oparta zarówno na współczesnej i ewolucyjnej myśli socjologicznej, również tej dotyczącej obszaru wiedzy w zakresie pracy socjalnej. Funkcjonowanie organizacji zatrudnienia socjalnego może być analizowane pod kątem różnych dyscyplin i subdyscyplin naukowych w obszarze nauk społecznych, na przykład nauk o zarządzaniu, nauk prawnych, w tym administracji publicznej, czy humanistycznych, takich jak chociażby filozofii, historii. Wskazanie przeze mnie historii, jako dyscypliny umożliwiającej analizowanie wyżej wymienionego obszaru problemowego mogłoby wydawać się kontrowersyjne, chociażby z uwagi na krótkie, kilkuletnie polskie tradycje organizacji zatrudnienia socjalnego. Ale trzeba zwrócić uwagę na znaczący rozwój myśli społeczno-ekonomicznej, które mogą stać się istotną bazą implikacji teoretycznych w obszarze poznawczym centrów, klubów integracji społecznej oraz spółdzielni socjalnych, a także długie historyczne tradycje organizacji opiekuńczych, także tych służących pomocą osobom bezrobotnym. Nie można przy tym zapominać o ponad wiekowej tradycji spółdzielczości, na których może z powodzeniem oprzeć się działalność współczesnych spółdzielni socjalnych³.

2. Zatrudnienie socjalne – pomiędzy socjologią pracy a socjologią pracy socjalnej (dwa różne modele odniesienia do wiedzy socjologicznej)

Praca socjalna jako kategoria wiedzy odrębna, a zarazem wspólna dla zatrudnienia socjalnego, została już dokładnie opisana z punktu widzenia współczesnych teorii socjologicznych. Obszar zagadnień pracy socjalnej jest najbardziej

rodziny, w: *Rodzina i dziecko: Wybrane elementy wsparcia*, red. M. Sędzicki, Warszawa 2012, s. 53–66 lub też w innych publikacjach naukowych, na przykład podanych w przypisach w dalszej części niniejszego tekstu.

² Teoretyczne koncepcje zatrudnienia socjalnego w odniesieniu do ekonomii społecznej omawiam na przykład w artykule: A. M. Kruk, *Zatrudnienie socjalne jako stworzenie szansy podjęcia działalności zawodowej poza tzw. otwartym rynkiem pracy*, w: *Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010, s. 303–314.

³ Więcej na temat tradycji spółdzielczości, w tym również wkładu Stanisława Staszica w rozwój form pomocy osobom bezrobotnym piszę w artykule złożonym do opracowania redakcyjnego w ramach monografii, przewidzianej do wydania w APS, w 2014 roku: A. M. Kruk, *Zatrudnienie socjalne jako instrument aktywne-go wsparcia pracy socjalnej*.

bliski naukowemu poznaniu zatrudnienia socjalnego, z uwagi na istnienie wspólnego mianownika w postaci pewnej tożsamości usług w zakresie pomocy społecznej. W światowej literaturze socjologicznej pracę socjalną traktuje się zarówno jako obszar wiedzy socjologicznej, ale też wskazuje się na odrębność pracy socjalnej od socjologii, niejako na pewien zakres autonomii, właściwej dla odrębnej dyscypliny naukowej.

Martin Davies oddziela wyraźnie dwa obszary wiedzy: pracę socjalną i socjologię, wskazując na dużą użyteczność koncepcji socjologicznych dla pracy socjalnej i odwrotnie⁴. Autor ten pisze: „Zawsze istnieje ryzyko, że socjologia, ukazując słabe punkty, obniży stopień ufności we własne siły zarówno menedżerów, jak i praktyków pracy socjalnej”⁵, wskazując na to, że praca socjalna, opierając się na jej dokonaniach teoretycznych może swobodnie obejść się bez głębokiego socjologicznego poznania. Z kolei większym orędownikiem tego, żeby uznać socjologię pracy socjalnej za subdyscyplinę socjologii wydaje się być Roger Sibeon⁶, który za Davidem Howe’em zwraca uwagę na pojęcie „socjologia pracy społecznej”⁷, w kontekście jej niewystarczającego rozwoju⁸. Wyżej wymienione ujęcie może przyczynić się do dywagacji na temat tego, czy socjologia pracy socjalnej może być interpretowana jako część dyscypliny socjologii, którą jest socjologia pracy, czy też nie. W kontekście obu przedstawionych teorii można przyjąć, że socjologia działalności socjalnej człowieka może być traktowana również jako kategoria pojęciowa socjologii pracy.

Teoria zatrudnienia socjalnego może być oparta również na znanych w socjologii koncepcjach rozwoju zasobów ludzkich i zarządzania kadrami. Możliwe do zastosowania są również koncepcje organizacyjne, szczególnie oparte na zarządzaniu wiedzą, które mają odniesienie do wszystkich typów organizacji. Powyższe zakresy analizy socjologicznej są bardziej znane jako obszar problemowy socjologii organizacji.

Za inicjatora subdyscypliny socjologii pracy i organizacji jest uważany Fryderyk Engels, biorąc pod uwagę jego książkę: *Położenie klasy robotniczej w Anglii*⁹. Tego wybitnego filozofa można uznać jako twórcę myśli w zakresie polityki społecznej, w odniesieniu do konieczności poprawy warunków pracy w przemyśle, ale

⁴ M. Davies, *Socjologia a praca socjalna: niezrozumiane powinowactwo*, w: *Socjologia pracy socjalnej*, Wybór i opracowanie M. Davies, tł. B. Siewierski, (Biblioteka Pracownika Socjalnego), Warszawa 1996, s. 15–28.

⁵ M. Davies, *Socjologia a praca socjalna: niezrozumiane powinowactwo...*, dz. cyt., s. 22.

⁶ R. Sibeon, *Konstruowanie współczesnej socjologii pracy socjalnej*, w: *Socjologia...*, dz. cyt., s. 31–32.

⁷ D. Howe, *Review*, „Issues In Social Work Education” (1988) nr 8 (1), s. 65. Podaje za: R. Sibeon, *Konstruowanie...*, dz. cyt., s. 32.

⁸ D. Howe, *Review...*, dz. cyt.

⁹ R. Janik, J. Sztumski, *Przedmowa*, w: R. Janik, J. Sztumski, *Socjologia organizacji*, Katowice 2012, s. 11.

również za jednego z pionierów myśli socjologiczno-organizacyjnej, odnoszącej się do zarządzania kadrami, także pod względem organizacji pracy robotników i ich kształcenia, pozwalającego na szybką zmianę kwalifikacji¹⁰.

Współczesną socjologię pracy słusznie interpretuje się jako kontynuację myśli wybitnych socjologów ogólnych, takich jak: Herbert Spencer, Auguste Comte, czy innych myślicieli, takich jak: np. Émile Durkheim, czy chociażby Amitai Etzioni, będący uznanym socjologiem amerykańskim XX wieku¹¹. Duże znaczenie w rozwoju myśli socjologii organizacyjnej i badań w tym zakresie, odgrywały poglądy nurtu funkcjonalnego, który odrzucał tradycje historyczne, skupiając się na potrzebach konkretnych społeczności, tworząc również techniki badań organizacji pod względem socjologicznym, włączając w to prace Bronisława Malinowskiego¹². W mojej opinii nie ma możliwości oderwania teorii zatrudnienia socjalnego, czy pracy socjalnej od realizmu historycznego, odnoszącego się zarówno do faktów historycznych, jak również ewolucyjności naukowych poglądów.

Subdyscyplina socjologii pracy i organizacji w sposób niekwestionowany wywodzi się z poznania zakładu przemysłowego i relacji społecznych, zachodzących w przemyśle, na co wskazuje wielowątkowa, również poniżej zaprezentowana literatura przedmiotu, będąc pod względem obszaru badawczego zbliżoną do nauk o zarządzaniu czy jednej z subdyscyplin ekonomii – ekonomiki przemysłu. W zakresie analizy przemysłu, zwłaszcza w polskiej literaturze przedmiotu, było popularne tzw. ujęcie systemowe, wywodzące się z teorii systemów, co miało oczywisty wpływ na prace naukowe z zakresu organizacyjnej myśli socjologicznej. Do teorii systemów w kontekście działalności industrialnej nawiązuje Janusz Sztumski, opisując systemy społeczne¹³. Wymienia znane socjologiczne rodzaje systemów, w tym „systemy autonomiczne i zależne”¹⁴, które mają zdolność regulacyjną w zakresie związków systemów społecznych ze środowiskiem¹⁵. Zgodnie

¹⁰ Książka Fryderyka Engelsa odnosząca się do kwestii robotniczej, w której ten wybitny myśliciel zawarł tego typu tezy, została ponad pół wieku temu przetłumaczona i opublikowana w Polsce. Por. F. Engels, *Położenie klasy robotniczej w Anglii*, tł. A. Długosz, Warszawa 1952.

¹¹ R. Janik, J. Sztumski, *Socjologia organizacji...*, dz. cyt., s. 92–94; J. Stankiewicz, *Socjologia organizacji*, Zielona Góra 1995, s. 11.

¹² R. Janik, J. Sztumski, *Socjologia organizacji...*, dz. cyt., s. 100–101. Bronisława Malinowskiego trudno jest uznać za socjologa pracy czy organizacji, natomiast z powodzeniem kwalifikuje się go do grona współczesnych metodologów nauk społecznych przełomu XIX i XX wieku, nie tylko socjologii, a także np. antropologii organizacyjnej, gdyż stworzył technikę badań tzw. obserwację uczestniczącą, w mojej opinii był pionierem znanej i często stosowanej we współczesnej socjologii tzw. teorii ugruntowanej.

¹³ J. Sztumski, *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy: Model organizacji służby pracowniczej w wielkich zakładach produkcyjnych*, (Człowiek w organizacji), Katowice 1980.

¹⁴ J. Sztumski, *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy...*, dz. cyt., s. 7.

¹⁵ J. Sztumski, *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy...*, dz. cyt., s. 7.

z teorią socjologiczną, instytucje są zaliczane do „systemów społecznych materialnych”¹⁶. Według J. Sztumskiego socjologia jest dyscypliną analizującą instytucje, traktowane pod względem historycznym jako wspólnoty społeczne¹⁷. Instytucje zatrudnienia socjalnego stanowią zatem wspólnotę osób, mających wspólny gospodarczo-społeczny cel i podobne problemy, związane z uczestnictwem w życiu społecznym, także te wynikające z braku dostępu do zatrudnienia. W ujęciu J. Sztumskiego instytucję stanowi: „zeszół norm prawnych i obyczajów”¹⁸ odnoszących się do określonego zakładu pracy¹⁹. Teoria systemów stanowiła nie tylko punkt odniesienia socjologii, ale również stała się bardzo popularna w naukach o zarządzaniu²⁰, a w ramach tej dyscypliny naukowej Witold Kieżun wyodrębniła tzw. „systemy nieczyste”, wpisujące się w integrację systemów zarządzania²¹. Integracja jest również dokonywana w ramach systemów politycznych i społecznych, także w systemie polityki społecznej państwa. Podstawą budowania sprawnie funkcjonujących systemów jest idea społecznego zaufania²².

Nie tylko ujęcie systemowe jest brane pod uwagę w myśli socjologicznej w zakresie analizy instytucji, ale także np. sprawność zawodowa człowieka, czyli np. psychozawodowe aspekty pracy ludzkiej²³. W pewnym sensie kontynuacją nurtu socjalno-organizacyjnego jest teoria na temat organizacji publicznych, do których można zaliczyć podmioty zatrudnienia socjalnego, szczególnie spółdzielnie socjalne i przedsiębiorstwa społeczne. Ciekawą definicję organizacji publicznej sformułował Romuald Kolman, która brzmi w sposób następujący: „to instytucja o uporządkowanej specjalistycznej strukturze i różnym zasięgu działania, zaspokajająca wybrane potrzeby społeczeństwa”²⁴.

Instytucjonalizacja w literaturze socjologicznej odnosi się także do samej socjologii i jej współczesnych przedstawicieli, takich jak np. Robert K. Merton czy

¹⁶ J. Sztumski, *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy...*, dz. cyt., s. 8.

¹⁷ J. Sztumski, *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy...*, dz. cyt., s. 10.

¹⁸ J. Sztumski, *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy...*, dz. cyt., s. 10.

¹⁹ J. Sztumski, *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy...*, dz. cyt., s. 10.

²⁰ J. Stankiewicz, *Socjologia organizacji...*, dz. cyt., s. 12.

²¹ W. Kieżun, *Ewolucja systemów zarządzania: Zasadnicze kierunki rozwoju myśli organizacyjnej po II wojnie światowej*, w: *Materiały VI Konferencji Naukowej: Dyrektor w procesie kierowania przedsiębiorstwem*, na temat: *Problemy wdrażania nowoczesnych metod zarządzania do praktyki gospodarczej w Polsce*, Bydgoszcz 1973, s. 1.

²² P. Sztompka, *Zaufanie podstawą relacji społecznych*, w: *Krytyczna teoria organizacji: Wybór zagadnień*, red. W. Kieżun, Warszawa 2004, s. 19–34.

²³ Np. książka: M. Adamska-Chudzińska, *Uwarunkowania sprawności zawodowej człowieka w organizacji: Aspekt prospołeczny*, (Zeszyty Naukowe, Seria Specjalna, Monografie Nr 206), Kraków 2012.

²⁴ R. Kolman, *Nowoczesny wizerunek organizacji publicznej*, w: *Public Management 2012: Społeczne aspekty funkcjonowania organizacji publicznych*, red. W. Kieżun, J. Wolejszo, S. Sirko, Warszawa 2012, s. 325.

np. Edward Shils²⁵. Z recepcji polskiej myśli naukowej skoncentrowanej w instytucjach socjologicznych, autorstwa Niny Kraśko, wynika, że w latach 80. XX wieku rozwój socjologii został wstrzymany poprzez czynniki polityczno-społeczne²⁶, a w poprzedniej dekadzie w stosunku do omawianej, czyli lat 70. XX wieku, wiele prac było poświęconych rozwojowi przemysłu i relacjom między pracownikami w sferze działalności przemysłowej²⁷. W końcu lat 60. XX wieku w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk powołano tzw. Podzespół Zmian Społecznej Organizacji Produkcji Przemysłowej, działający w dwóch dużych polskich miastach: Łodzi i Warszawie²⁸. Można powiedzieć, że na przełomie lat 60. i 70. XX wieku nastąpił dynamiczny rozwój polskiej socjologii pracy i organizacji. Systemy zarządzania przedsiębiorstwem przemysłowym z punktu widzenia makrosocjologii były analizowane w polskiej literaturze przedmiotu od roku 1970²⁹. Biorąc pod uwagę krajowe uczelnie wyższe, we wrześniu 1968 roku w ramach Instytutu Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego powołano Zakład Socjologii Pracy i Organizacji, z takimi wybitnymi socjologami pracy, jak Witold Morawski, Kazimierz Słomczyński³⁰, czy Włodzimierz Wesołowski³¹. Rozwój socjologii pracy nastąpił również w innych polskich uniwersytetach, a w latach 70. XX wieku ten nurt był jednym z czołowych polskich kierunków kształcenia akademickiego³². W latach 90. XX wieku nastąpił dalszy rozwój socjologii pracy nie tylko w zakresie przemysłu, powstawały nowe katedry i zakłady ogólnej teorii zarządzania, np. w Łodzi na Uniwersytecie Łódzkim powstała Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania, zamiast Katedry Socjologii Przemysłu³³, na Uniwersytecie Śląskim zaczął istnieć Zakład Socjologii Pracy i Organizacji w zastępstwie Zakładu Socjologii Pracy i Przemysłu³⁴.

W socjologii pracy i organizacji jako istotnej subdyscyplinie socjologii analizowano takie zagadnienia jak³⁵:

²⁵ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000*, Warszawa 2010, s. 10.

²⁶ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt., s. 24.

²⁷ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt., s. 24.

²⁸ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt., s. 48.

²⁹ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt., s. 49.

³⁰ Kazimierz Słomczyński reprezentuje w polskiej socjologii pracy kierunek zawodoznawczy. Czytelnik może znaleźć wśród prac autorstwa Słomczyńskiego, np. książkę: K. Słomczyński, *Pozycja zawodowa i jej związki z wykształceniem*, Warszawa 1983.

³¹ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt., s. 53.

³² N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt., s. 62, s. 65, s. 74.

³³ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt., s. 374.

³⁴ N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000...*, dz. cyt.

³⁵ S. Kowalewska, *Zastosowanie nauk humanistycznych w procesie pracy: Tezy referatu na Konferencję Komisji Socjologii Pracy TNOiK w Warszawie w dniu 28.04. 1970 r.*, w: *Wykorzystanie badań społecznych w praktyce organizacyjnej*, red. S. Kowalewska, Warszawa 1971, s. 14.

- ewolucję podmiotów zarządzania, co można odnieść również do ewolucji instytucji zatrudnienia socjalnego,
- rekrutację i selekcję personelu, która dotyczy także tzw. podmiotów ekonomii społecznej, szczególnie spółdzielni socjalnych,
- zakres przystosowania pracowników do stanowiska pracy³⁶, co odnosi się do każdej organizacji,
- systemy oceniania pracowników w zakładach pracy, w tym dostępnych czynników motywacyjnych,
- rozwój kadr zakładów pracy, w tym kadry kierowniczej,
- wybór zawodu i rozwój zawodowy człowieka w odniesieniu do zakładu pracy.

Wszystkie powyższe aspekty poznania socjalno-organizacyjnego należy odnieść do podmiotów zatrudnienia socjalnego, szczególnie biorąc pod uwagę tzw. wykluczone kadry pracownicze, dla których te instytucje zostały powołane. W Polsce nie ma opracowanej praktycznie żadnej skutecznej metodyki pracy z kadrami „wykluczonymi”, jako pracownikami przedsiębiorstw społecznych. Klasyczne instrumenty znane do tej pory w zakresie zarządzania kadrami są mało przydatne w odniesieniu do klientów pomocy społecznej.

W latach 70. XX wieku modna była w Polsce koncepcja humanizacji pracy, w oparciu o dwa podstawowe modele³⁷:

- model oparty na filozofii i ekonomii marksistowskiej, w którym orędownikiem rozwoju człowieka był Fryderyk Engels,
- model „human relations”, który później rozwinął się w model zarządzania zasobami ludzkimi.

3. Zatrudnienie socjalne a teoretyczne koncepcje pracy socjalnej

Idea zatrudnienia socjalnego ma również silny związek, jak wspomniałam w części wprowadzającej niniejszego artykułu, z teoretyczną nadbudową pracy socjalnej i działaniami w obszarze polityki społecznej, związanymi z przeciwdziałaniem bezrobociu. Nie da się tych obszarów pominąć, z uwagi na ich obecność od wielu lat w działalności i różnych prospołecznych inicjatywach państw, które

³⁶ Motywacja do pracy i przystosowanie personelu do stanowiska pracy były też wymieniane jako obszar zainteresowań socjologii pracy przez innych autorów, np. Z. Gałdzicki, *Integracja z zakładem, w tym motywacja*, w: *Socjologia przemysłu: Wybór tekstów*, red. J. Kulpińska, Warszawa 1974, s. 67–79.

³⁷ J. Hochfeld, *Dwa modele humanizacji pracy*, w: *Socjologia przemysłu: Wybór tekstów*, red. J. Kulpińska, Warszawa 1974, s. 157–164.

konsekwentnie realizują model gospodarki kapitalistycznej, na co wskazują liczne opracowania na ten temat³⁸. Poza polityką społeczną i jej znaczną nadbudową teoretyczną, nie będącą przedmiotem niniejszego artykułu, ważna jest sama organizacja pracy socjalnej, a także historia jej działań. W rozważaniach teoretycznych na temat uwarunkowań opiekuńczych okresu polskiego dwudziestolecia międzywojennego zwraca się uwagę na konieczność zachowania skuteczności aktywności opiekuńczej, polegającej na nie marnowaniu środków finansowych, przeznaczonych na pomoc, a także zmniejszeniu zjawiska braku dostatecznej centralizacji i koordynacji aktywności podmiotów, świadczących pomoc³⁹. Aby zachować większą skuteczność i dostępność do pomocy, a jednocześnie wyeliminować przypadki korzystania ze świadczeń kilku instytucji jednocześnie, została zaproponowana w I połowie XX wieku cenna koncepcja organizacji pracy socjalnej z klientem, a mianowicie ustanowienie kartotek, porządkujących udzielanie wsparcia i posiadanie informacji o szczegółach korzystania ze świadczeń przez osoby z nich korzystające⁴⁰. Nadużycia w zakresie funkcjonowania w systemie pomocy społecznej mogłyby także wystąpić w ramach wszystkich organizacji zatrudnienia socjalnego, także w zakresie korzystania z kilkakrotnych form pomocy, ale zarówno kierowanie klientów do centrów i klubów integracji społecznej jest w praktyce kompleksowo nadzorowane. Jednym z głównych zadań współczesnych pracowników socjalnych jest również monitorowanie udzielanej pomocy, także finansowej, przeciwdziałanie patologiom w dostępie do usług socjalnych, w tym do usług zatrudnienia socjalnego, dbałość o dobro publiczne, w tym publiczne i prywatne środki finansowe. Dotyczy to także uczestnictwa beneficjentów w zajęciach tych instytucji. W przypadku spółdzielni socjalnych czy innych przedsiębiorstw społecznych, uczestnik może być beneficjentem nie tylko jednej organizacji społeczno-gospodarczej, wspierającej podmioty marginalizowane społecznie, ale w praktyce takie przypadki raczej nie występują. Zatrudnienie wspierane, w tym dofinansowanie tego zatrudnienia jest możliwe wyłącznie w odniesieniu do jednego podmiotu ekonomii społecznej i pracy w tej instytucji.

³⁸ Np. jeden z dokumentów OECD pochodzący z drugiej połowy lat 90. XX wieku, który opisuje pomoc dla bezrobotnych z punktu widzenia lokalnych i centralnych władz w trzech państwach o dalekosiężnych tradycjach kapitalistycznych: *The public employment service in Denmark, Finland and Italy: Organisation for economic co-operation and development*, Paryż 1996.

³⁹ Problemy działań pomocowych i trudności systemowe, związane z pomocą obywatelom zostały bardzo trafnie ujęte przez Jana Starczewskiego w jego trzystronicowym artykule, nie tracąc na aktualności we współczesnych czasach. Por. J. Starczewski, *O kartotekę opieki społecznej w Stolicy*, Odbitka z Nr 4 miesięcznika „Opiekun Społeczny”, Warszawa 1937, s. 3–5.

⁴⁰ J. Starczewski, *O kartotekę opieki społecznej w Stolicy...*, dz. cyt., s. 4–5.

W XX wieku w polskiej literaturze przedmiotu znalazło się wiele innych wskazań dotyczących organizacji pracy socjalnej, aktualnych i możliwych do zastosowania również obecnie. W latach 70. XX wieku rozwijała się w Polsce teoria dotycząca metod pracy socjalnej z klientem, która mogła mieć zastosowanie nie tylko do ówczesnej opieki społecznej, ale do różnych grup klientów, w zakresie działań wychowawczych czy innych. Ciekawe opracowania polskie powstały między innymi z zakresu metody pracy grupowej⁴¹, będącej częścią metodyki pracy socjalnej w ogóle. Metodyka pracy socjalnej była analizowana w Polsce głównie w myśli teoretycznej pedagogów społecznych. Tadeusz Pudelko wymienia dwa nurty pracy grupowej, a mianowicie nurt teoretyczny i instytucjonalny⁴², a rozwoju metody pracy grupowej upatruje również, i słusznie, w działalności spółdzielczej⁴³.

Praca grupowa może być wykorzystywana także z powodzeniem przy zastosowaniu innych technik i metod pracy z klientami. W pracy socjalnej jest bardzo rozpowszechniona technika pracy w ujęciu Hilary Burgess, polegająca na rozwiązywaniu problemów jednostek, grup społecznych, czy środowiska socjalnego⁴⁴, o czym jak słusznie pisze Jerzy Szmagański, metoda pracy, zaproponowana przez H. Burgess jest od dawna obecna w polskiej pedagogice społecznej i doskonaleniu nauczycieli⁴⁵. Przejście od pasywnych do aktywizujących metod pracy socjalnej z klientem stanowi podstawę zmiany kierunków myślenia w polskiej polityce społecznej, o której Mirosław Grewiński pisze, inspirując się poglądami Anthony'ego Giddensa, jednego z najwybitniejszych współczesnych socjologów życia społecznego, że niezmiennie istotne staje się „traktowanie polityki społecznej jako działalności inwestycyjnej i aktywizującej”⁴⁶. W takim ujęciu należy rozumieć koncepcje zatrudnienia socjalnego, jako formę działalności aktywnie wspierającą pracę socjalną. Jak słusznie zauważa Jerzy Krzyszkowski, istotną barierą dla polskiej ekonomii społecznej wydaje się być stygmatyzacja zawarta już w samej nazwie „spółdzielnia socjalna”, co nie kojarzy się pozytywnie odbiorcom usług

⁴¹ Jedną z najważniejszych polskich publikacji z lat 70. XX wieku, to książka: T. Pudelko, *Metoda pracy grupowej*, Warszawa 1978. Jak pisze autor we wstępie, metoda ta może mieć zastosowanie dla każdego rodzaju pracy społecznej, ale ma szczególne znaczenie w pracy socjalnej, może w oczywisty sposób mieć zastosowanie również do instytucji zatrudnienia socjalnego, T. Pudelko, *Metoda pracy grupowej...*, dz. cyt., s. 4–6.

⁴² T. Pudelko, *Metoda pracy grupowej...*, dz. cyt., s. 10–11; 17–21.

⁴³ T. Pudelko, *Metoda pracy grupowej...*, dz. cyt., s. 19–20.

⁴⁴ H. Burgess, *Uczenie się przez rozwiązywanie problemów w kształceniu pracowników socjalnych: Historia pewnej innowacji*, tł. J. Szmagański, Warszawa 1996.

⁴⁵ J. Szmagański, *Od tłumacza*, w: H. Burgess, *Uczenie się przez rozwiązywanie problemów w kształceniu pracowników socjalnych...*, dz. cyt., s. 11.

⁴⁶ M. Grewiński, *Nowe kierunki reorganizacji polityki społecznej w Polsce i w UE*, w: *Praca socjalna aktywnym instrumentem polityki społecznej – od wolontariatu do zatrudnienia*, red. M. Mirowska, Częstochowa 2012, s. 19.

czy produktów oferowanych przez organizacje społeczne, a ponadto na brak pozytywnego wizerunku tych organizacji wpływa ich niska promocja⁴⁷. W oparciu o koncepcję antropologicznego kierunku badań socjologicznych, rozpowszechnioną jako nurt badań społecznych w XIX wieku, z którego wynika, że w środowisku społecznym człowieka występują różne grupy etniczne, stwierdza się takie prawidłowości w odniesieniu do grup wsparcia w pracy socjalnej⁴⁸. Środowisko społeczne w tym patologiczne, oddziałuje na jednostkę ludzką i wzajemnie, co wynika między innymi z koncepcji dialektyzmu w społecznych koncepcjach środowiskowych, propagowanej w polskiej pedagogice społecznej przez Helenę Radlińską⁴⁹. Wpływ jednostki na środowisko społecznie i odwrotnie może być źródłem tzw. naznaczenia, czyli stygmatu społecznego. Według Tomasza Kaźmierczaka korzystanie z pracy socjalnej jako formy usługi społecznej może być samo w sobie czynnikiem stygmatyzującym⁵⁰. Praca socjalna jako obszar wiedzy praktycznej, nie będący w Polsce dyscypliną naukową ma jednak solidne podstawy teoretyczne, które mogą być wykorzystane w zakresie oceny działań organizacji zatrudnienia socjalnego. Zarówno praca socjalna, jak i zatrudnienie socjalne opierają się na wiedzy pozytywistycznej, którą Shanti K. Khinduka traktuje jako „wiedzę zapożyczoną”⁵¹ z nauk społecznych, filozofii, prawa, czy za Geraldem C. Rothmanem, jako wiedzę stricte socjologiczną⁵². Biorąc pod uwagę długie i znaczące tradycje w zakresie praktyki i teorii pracy socjalnej, można powiedzieć, że w Polsce praca socjalna ma na tyle mocne naukowe podstawy, że mogłaby stanowić wspólnie z polityką społeczną odrębną dyscyplinę naukową, którą jeszcze nie jest. Teoria i praktyka zatrudnienia socjalnego doskonale wpisuje się w nurt socjalno-organizacyjny polskich koncepcji pomocy społecznej.

⁴⁷ J. Krzyszkowski, *Ekonomia społeczna jako instrument aktywnej polityki i pomocy społecznej w regionie łódzkim*, w: *Praca...*, dz. cyt., s. 37.

⁴⁸ Na różne koncepcje społecznych badań środowiskowych powołuje się Elżbieta Trafiałek w książce: E. Trafiałek, *Środowisko społeczne i praca socjalna: Zarys problematyki*, Katowice 2001, s. 22–23.

⁴⁹ E. Trafiałek, *Środowisko społeczne i praca socjalna...*, dz. cyt., s. 24.

⁵⁰ T. Kaźmierczak, *O stygmatyzującym efekcie pomocy społecznej*, w: T. Kaźmierczak, M. Łuczyńska, *Wprowadzenie do pomocy społecznej: Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1996, s. 153–161.

⁵¹ S. K. Khinduka, *Social work and the human services*, w: *Encyclopedia of social work*, vol. 2, Silver Spring 1987, s. 681–695. Tekst został umieszczony w publikacji: S. K. Khinduka, *Praca socjalna a usługi socjalne*, w: *Wypisy z wybranych zagadnień pracy socjalnej*, red. M. Bocheńska-Seweryn, K. Frysztański, K. Kluzowa, tł. E. Klimontowicz, Kraków 1994, s. 20.

⁵² G. C. Rothman: *Philanthropists, therapists and activists: A century of ideological conflict in social work*, Cambridge 1985, s. 41–60. Podaję za: S. K. Khinduka, *Social work and the human services...*, dz. cyt., s. 20.

Proponowana literatura:

- Adamska-Chudzińska M., *Uwarunkowania sprawności zawodowej człowieka w organizacji: Aspekt prospołeczny*, (Zeszyty Naukowe, Seria Specjalna, Monografie nr 206), Kraków 2012.
- Burgess H., *Uczenie się przez rozwiązywanie problemów w kształceniu pracowników socjalnych: Historia pewnej innowacji*, tł. J. Szmagański, Warszawa 1996.
- Engels F., *Położenie klasy robotniczej w Anglii*, tł. A. Długosz, Warszawa 1952.
- Janik R., Sztumski J., *Socjologia organizacji*, Katowice 2012.
- Każmierczak T., Łuczyńska M., *Wprowadzenie do pomocy społecznej: Wybrane zagadnienia*, Warszawa 1996.
- Kraśko N., *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970–2000*, Warszawa 2010.
- Krytyczna teoria organizacji: Wybór zagadnień, red. W. Kieżun, Warszawa 2004.
- Materiały VI Konferencji Naukowej: *Dyrektor w procesie kierowania przedsiębiorstwem*, na temat: *Problemy wdrażania nowoczesnych metod zarządzania do praktyki gospodarczej w Polsce*, Bydgoszcz 1973.
- Praca socjalna aktywnym instrumentem polityki społecznej – od wolontariatu do zatrudnienia*, red. M. Mirowska, Częstochowa 2012.
- Public Management 2012: Społeczne aspekty funkcjonowania organizacji publicznych*, red. W. Kieżun, J. Wołeszo, S. Sirko, Warszawa 2012.
- Przestrzenie pracy socjalnej*, red. J. Stala, Tarnów 2010.
- Pudelko T., *Metoda pracy grupowej*, Warszawa 1978.
- Rodzina i dziecko: Wybrane elementy wsparcia*, red. M. Sędzicki, Warszawa 2012.
- Słomczyński K., *Pozycja zawodowa i jej związki z wykształceniem*, Warszawa 1983.
- Socjologia pracy socjalnej*, M. Davies. Wybór i opracowanie, tł. B. Siewierski, (Biblioteka Pracownika Socjalnego), Warszawa 1996.
- Socjologia przemysłu: Wybór tekstów*, red. J. Kulpińska, Warszawa 1974.
- Stankiewicz J., *Socjologia organizacji*, Zielona Góra 1995.
- Starczewski J., *O kartotekę opieki społecznej w Stolicy*, Odbitka z Nr 4 miesięcznika „Opiekun Społeczny”, Warszawa 1937.
- Sztumski J., *Socjologiczne aspekty systemowego ujęcia zakładu pracy: Model organizacji służby pracowniczej w wielkich zakładach produkcyjnych*, Seria: Człowiek w organizacji, Katowice 1980.
- The public employment service in Denmark, Finland and Italy: Organisation for economic co-operation and development*, Paryż 1996.
- Trafiałek E., *Środowisko społeczne i praca socjalna: Zarys problematyki*, Katowice 2001.
- Wykorzystanie badań społecznych w praktyce organizacyjnej*, red. S. Kowalewska, Warszawa 1971.
- Wypisy z wybranych zagadnień pracy socjalnej*, Wybór i redakcja: M. Bocheńska-Seweryn, K. Frysztacki, K. Kluzowa, tł. E. Klimontowicz, Kraków 1994.